

MARIA MAJEWSKA,
JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA,
MARCIN BIELIŃSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
w Brwinowie*

POTRZEBY W EDUKACJI MIESZKAŃCÓW WSI

Wstęp

Polskie rolnictwo, w kontekście integracji z Unią Europejską, staje przed szeregiem wyzwań. Jednym z najważniejszych jest podniesienie poziomu wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich. Obszary wiejskie w Polsce – to 93,4% powierzchni oraz 38,1% ludności. Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich charakteryzuje się niższym poziomem wykształcenia niż ludność zamieszkała w miastach. Stanowi to jedną z istotnych barier rozwoju obszarów wiejskich. Podniesienie poziomu wykształcenia, zarówno ogólnego jak i zawodowego, jest jednym z głównych czynników dynamizujących rozwój cywilizacyjny obszarów wiejskich. Przygotowanie Polski do członkostwa w Unii Europejskiej wymaga wzmoczenia działań edukacyjnych wśród dorosłych mieszkańców wsi, mających na celu podwyższenie poziomu wykształcenia zawodowego, a zwłaszcza: zdobycie kwalifikacji w zawodach rolniczych przez użytkowników gospodarstw, dla których dochód z działalności rolniczej stanowi wyłączne lub główne źródło utrzymania, zdobycie kwalifikacji w zawodach pozarolniczych przez mieszkańców wsi, w tym przez rolników – właścicieli niewielkich obszarowo gospodarstw i o niewielkim dochodzie z działalności rolniczej, a także przez osoby bezrobotne.

Sprawy podnoszenia kwalifikacji oraz wspomagania pozarolniczych form aktywności zawodowej i gospodarczej mieszkańców wsi stanowią jedno z zadań Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Realizacja tego zadania wymaga m.in. określenia poziomu wykształcenia oraz zidentyfikowania potrzeb edukacyjnych mieszkańców wsi. Powyższe zagadnienia stanowiły przedmiot badań przygotowanych i przeprowadzonych w 2001 roku pod kierunkiem pracowników Działu Oświaty i Współpracy Naukowej KCD w Brwinowie. Niniejszy artykuł zawiera wyniki i wnioski z badań.

Cel, metody i organizacja badań

Założenia metodyczne i narzędzia badawcze zostały przygotowane w Dziale Oświaty i Współpracy Naukowej KCDRRiOW w Brwinowie. Badania zostały przeprowadzone przez pracowników ds. oświaty i współpracy naukowej z regionalnych centrów doradztwa. Celem badań było poznanie poziomu i kierunków wykształcenia oraz potrzeb i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi. Przedmiot badań stanowiły również podstawy prawne, formy i kierunki ustawicznej edukacji dorosłych oraz założenia reformy systemu oświaty w Polsce.

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Materiału empirycznego do analizy poziomu wykształcenia i potrzeb w zakresie edukacji dostarczyły kwestionariusze ankiety dla mieszkańców wsi. Badania terenowe były przeprowadzone w sześciu gminach wiejskich, położonych w rejonie działalności regionalnych centrów doradztwa: Krośnice (woj. dolnośląskie, pow. milicki), Brzozie (woj. kujawsko-pomorskie, pow. brodnicki), Baboszewo (woj. mazowieckie, pow. płoński) i Mirów (woj. mazowieckie, pow. szydłowiecki), Płoskinia (woj. warmińsko-mazurskie, pow. braniewski), Marianowo (woj. zachodniopomorskie, pow. stargardzki). W każdej gminie zbadano po dwie wsie. Jedna wieś to siedziba gminy, charakteryzująca się wyższym poziomem wykształcenia mieszkańców, niższym poziomem bezrobocia oraz korzystniejszym poziomem i układem infrastruktury. Druga wieś – peryferyjnie położona w stosunku do siedziby gminy, a więc niższy poziom wykształcenia mieszkańców, wyższy poziom bezrobocia, a także uboższa infrastruktura. Badania przeprowadzono w następujących wsiach peryferyjnych: Brzeście (woj. mazowieckie), Czeszyce (woj. dolnośląskie), Lipowiec (woj. kujawsko-pomorskie), Mirów Stary (woj. mazowieckie), Pierzchały (woj. warmińsko-mazurskie), Sulino (woj. zachodniopomorskie).

Charakterystyka terenu i badanej zbiorowości

Gminy w których przeprowadzono badania były dość zróżnicowane. Liczba wsi sołeckich wynosiła od 7 (Marianowo) do 42 (Baboszewo), a liczba mieszkańców od 2828 (Płoskinia) do 8299 (Baboszewo). Najbardziej korzystna struktura agrarna występuje w gminie Płoskinia, gdzie średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosi 23,18 ha. Praca w rolnictwie, w tym głównie prowadzenie gospodarstw indywidualnych, jest źródłem utrzymania dla 7,5% ludności w gminie Krośnice do 25% w gminie Marianowo.

Badania zostały przeprowadzone w każdej gminie w dwóch wsiach: siedzibie gminy oraz położonej peryferyjnie. Wsie gminne charakteryzuje ogólnie wyższa liczba mieszkańców (od 324 mieszkańców w Mirowie do 1920 w Baboszewie) niż wsie peryferyjne (od 117 mieszkańców w Czeszycach do 487 w Mirowie Starym).

Ankiety uzyskano od 2046 respondentów, z tego do dalszej analizy zakwalifikowano 2016. Wśród respondentów około 67% stanowili mieszkańcy wsi gminnych, a 33% peryferyjnych. Niewiele ponad połowę respondentów stanowiły kobiety (51,8%).

Prawie połowę badanych stanowili ludzie powyżej 41. roku życia. Osoby w wieku do 30 lat to 30,7% respondentów. Jak wynika z ankiet, z pracy w rolnictwie utrzymywało się 34,7% respondentów. Podobna liczba ankietowanych zatrudniona była poza rolnictwem. Ponad 30% badanych mieszkańców wsi było bezrobotnych, z tego większość bez prawa do zasiłku. We wsiach peryferyjnych co trzeci mieszkaniec nie posiadał źródła utrzymania. Według Krajowego Urzędu Pracy na wsi mieszka 44% (1,2 mln) bezrobotnych. Najwięcej bezrobotnych było wśród ludzi młodych, do 30. roku życia. Praca w rolnictwie stanowiła główne źródło utrzymania przede wszystkim dla ludzi, którzy ukończyli 46 lat (62,8%).

Poziom i kierunki wykształcenia

Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich charakteryzuje się niższym poziomem wykształcenia niż ludność zamieszkała w miastach. Według danych GUS w 1995 r. osoby mieszkające na wsi miały wykształcenie: wyższe – 1,9%, średnie i policealne – 15,4%, zasadnicze – 28,1%, podstawowe – 43,8% i niepełne podstawowe – 10,8%. Stanowi to jedną z istotnych barier rozwoju obszarów wiejskich. Analizę poziomu i kierunków wykształcenia przeprowadzono oddzielnie dla dwóch grup respondentów: wszystkich ankietowanych mieszkańców wsi oraz osób prowadzących gospodarstwa rolne.

Wykształcenie mieszkańców wsi

Tabela 1

Struktura wykształcenia badanych mieszkańców wsi

Lp.	Wykształcenie	Procent badanych		
		razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Wyższe	4,9	6,5	1,5
2.	Policealne	3,0	3,2	2,6
3.	Średnie ogólnokształcące	8,4	9,8	5,2
4.	Średnie zawodowe	16,5	18,6	11,8
5.	Zasadnicze	36,9	38,4	34,3
6.	Podstawowe	26,8	21,5	37,9
7.	Niepełne podstawowe	3,5	2,0	6,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych, także tabele 2-17.

Wykształcenie wyższe niż podstawowe miało 69,7% mieszkańców wsi. Największą grupę respondentów stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Duży odsetek (30,3%), to ankietowani z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym. Badani mieszkańcy wsi gminnych mieli przeciętnie wyższy poziom wykształcenia niż mieszkający we wsiach peryferyjnych. Najwyższym poziomem wykształcenia wykazali się badani mieszkańcy gminy Baboszewo, gdzie 94,8% miało wykształcenie wyższe niż podstawowe i nie było osób, które nie ukończyły szkoły podstawowej. Najgorsze wskaźniki były w gminie Mirów – odpowiednio 46,8% i 13%.

Tabela 2

Respondenci wg poziomu wykształcenia i wieku

Lp.	Poziom wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Wyższe	0,0	5,8	5,6	8,0	3,6
2.	Policealne	2,0	5,0	3,9	3,3	1,0
3.	Średnie ogólnokształcące	14,7	13,9	10,4	7,0	2,5
4.	Średnie zawodowe	24,7	19,0	17,8	20,3	10,6
5.	Zasadnicze	33,3	42,3	43,9	46,7	25,1
6.	Podstawowe	25,3	13,6	18,2	13,7	47,5
7.	Niepełne podstawowe	0,0	0,4	0,2	1,0	9,7

Około 85% respondentów w przedziałach wiekowych 22-30 oraz 41-45 lat miało wykształcenie ponadpodstawowe, a odpowiednio 5,8% i 8,0% – ukończone studia. We wszystkich grupach do 45 lat przeważały osoby z wykształceniem zawodowym (średnim lub zasadniczym). Szczególnie niepokoi fakt, że **ponad 1/4 badanych osób w grupie do 21 lat miała tylko wykształcenie podstawowe.**

Analizując wskaźniki dotyczące badanych mieszkańców wsi z wykształceniem ponadpodstawowym wyodrębniono dwie grupy osób: posiadające wykształcenie rolnicze (lub pokrewne) oraz inne, nierolnicze. Ponad 1/4 (26,5%) wszystkich ankietowanych mieszkańców wsi posiadała wykształcenie o kierunku rolniczym. Wśród pozostałych kierunków wykształcenia najczęściej pojawiały się następujące grupy zawodów:

- budowlane - 28,1%,
- handlowo-usługowe - 24,2%,
- mechaniczne, elektroniczne - 18,0%,
- ekonomiczne - 10,6,
- przetwórstwo spożywcze - 6,5 %.

Wśród młodszych mieszkańców wsi zdecydowanie dominowały osoby z wykształceniem nierolniczym. Najwięcej osób z wykształceniem rolniczym było w grupach respondentów powyżej 41 roku życia.

Tabela 3.

Mieszkańcy wsi według kierunku wykształcenia i wieku

Lp.	Kierunek wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Rolnicze	12,5	16,9	25,9	31,8	40,2
2.	Nierolnicze	87,5	83,1	74,1	78,2	59,8

Wykształcenie rolników

Z rolnictwem, według danych GUS, związanych jest prawie 66% ludności wiejskiej. Z tej grupy tylko dla 1,9 mln osób gospodarstwo rolnicze stanowi wyłączne lub główne źródło utrzymania. W grupie tej szkolne przygotowanie zawodowe ma tylko 12,3%, zaś rolnicze kursy kwalifikacyjne ukończyło 29,1%. Stanowi to jedną z istotnych barier rozwoju rolnictwa, której często nie doceniają zarówno rolnicy, jak i decydenci.

Wśród badanych mieszkańców wsi 33,2% zadeklarowało posiadanie gospodarstwa rolnego (wsie gminne – 29,3%, wsie peryferyjne – 40,7%). Odsetek respondentów deklarujących prowadzenie gospodarstwa był zróżnicowany regionalnie. Najwięcej rolników było w gminie Baboszewo (58,7%), a najmniej w gminach Brzozie, Marianowo i Płoskinia. W tych gminach co czwarty ankietowany mieszkaniec wsi prowadził gospodarstwo rolne o średniej powierzchni około 20 ha. Badani rolnicy stanowili grupę zróżnicowaną wiekowo. Struktura wiekowa badanych rolników przedstawiała się następująco:

- do 21 lat - 3,0%,
- 22-30 lat - 13,7%.
- 31-40 lat - 22,4%,
- 41-45 lat - 17,2%,
- 46 lat i więcej - 43,7%

Największą grupę (43,7%) stanowili rolnicy, którzy ukończyli 46 lat. Młodych rolników, do 30 lat, było tylko 16,7%. Wykształcenie wyższe niż podstawowe miało 67,2% ankietowanych rolników. Wystąpiły wyraźne różnice pomiędzy prowadzącymi gospodarstwa rolne we wsiach gminnych i peryferyjnych. We wsiach peryferyjnych tylko 50,5% rolników miało wykształcenie wyższe niż podstawowe. Najwyższym poziomem wykształcenia wykazali się rolnicy w gminie Baboszewo, gdzie 92,7% miało ukończoną szkołę podstawową. W gminie

Mirów, wykształcenie wyższe niż podstawowe miało tylko 26% ankietowanych rolników.

Tabela 4

Struktura wykształcenia badanych rolników

Lp.	Wykształcenie	Procent badanych		
		razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Wyższe	4,1	6,5	0,6
2.	Policealne	1,5	2,3	0,4
3.	Średnie ogólnokształcące	6,9	8,5	4,5
4.	Średnie zawodowe	16,4	18,5	13,5
5.	Zasadnicze	38,3	43,0	31,5
6.	Podstawowe	27,1	18,9	39,0
7.	Niepełne podstawowe	5,7	2,3	10,5

Tabela 5

Rolnicy według poziomu wykształcenia i wieku

Lp.	Poziom wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Wyższe	0,0	3,3	4,8	11,5	1,0
2.	Policealne	5,0	5,5	2,1	0,0	0,3
3.	Średnie ogólnokształcące	15,0	12,1	11,6	3,5	3,8
4.	Średnie zawodowe	10,0	23,1	19,9	23,0	10,1
5.	Zasadnicze	70,0	48,4	43,8	49,6	25,1
6.	Podstawowe	0,0	7,7	17,8	12,4	46,7
7.	Niepełne podstawowe	0,0	0,0	0,0	0,0	12,9

Zdecydowana większość rolników do 45 lat (od 82,2% do 92,3%) posiadała wykształcenie wyższe niż podstawowe. W przedziale wiekowym 41-45 lat - 11,5 % ankietowanych właścicieli gospodarstw ukończyło studia wyższe. Tylko 40% rolników powyżej 45 roku życia posiadało wykształcenie wyższe niż podstawowe.

W grupie badanych rolników tylko nieco ponad połowa (53,8%) posiadała wykształcenie zgodne z wykonywanym zawodem, natomiast **prawie połowa badanych właścicieli gospodarstw prowadziła je bez szkolnego przygotowania** w tym zakresie. Nie było zbyt wielkich różnic spowodowanych położeniem wsi. Trochę więcej rolników miało wykształcenie rolnicze we wsiach gminnych.

Tabela 6

Prowadzący gospodarstwa rolne według kierunku wykształcenia i wieku

Lp.	Kierunek wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Rolnicze	52,9	46,3	49,5	58,7	58,8
2.	Nierolnicze	47,1	53,7	50,5	41,3	41,2

Porównanie kierunku wykształcenia i wieku osób prowadzących gospodarstwa rolne wskazuje na dosyć jednolite rozłożenie w grupach wiekowych osób z wykształceniem rolniczym. Najwięcej osób z wykształceniem rolniczym było w wieku powyżej 41 lat. **Najmniej respondentów z wykształceniem rolniczym było w przedziale wiekowym: 22-30 lat.**

Według danych GUS w grupie ludności związanej z gospodarstwami rolniczymi, szkolne przygotowanie zawodowe ma tylko 12,3%, zaś ukończone rolnicze kursy kwalifikacyjne - 29,1%. Odpowiedzi respondentów na pytanie o kwalifikacje zawodowe do prowadzenia gospodarstwa rolnego wykazały, że przygotowanie zdobyte w szkole miało tylko 33,7% badanej grupy, a na kursach 22%. **Prawie połowa responderów – 44,4% prowadzi gospodarstwo rolne nie posiadając żadnych kwalifikacji – szkolnych lub kursowych.** Lepsze przygotowanie do prowadzenia gospodarstw mieli mieszkający we wsiach gminnych, w których 41,6% posiadało szkolne przygotowanie w zakresie rolnictwa.

Tabela 7

Rolnicy według przygotowania do prowadzenia gospodarstwa i wieku

Lp.	Wyszczególnienie	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Brak przygotowania	45,0	56,0	53,0	25,5	43,8
2.	Przygotowanie szkolne	55,0	39,6	34,9	52,6	21,7
3.	Przygotowanie kursowe	0,0	4,4	12,1	21,9	34,5

Najlepiej przygotowani do prowadzenia gospodarstwa byli rolnicy w przedziale wiekowym od 41 do 45 lat, wśród których 52,6% miało przygotowanie szkolne, a 21,9% – kursowe. Wśród rolników do 40 lat ponad połowa nie miała żadnych kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa, a tylko 1/3 badanych – przygotowanie szkolne.

Wyniki badań poziomu wykształcenia mieszkańców wsi, przeprowadzone przez KCDRRiOW w 2001 roku, różniły się istotnie od wyników badań GUS z 1995 roku (tabela 8).

Tabela 8

Porównanie poziomu wykształcenia mieszkańców wsi i miast

Lp.	Poziom wykształcenia	Badania KCD (2001 r.)		Badania GUS (1995 r.)	
		mieszkańcy wsi	w tym rolnicy	wieś	miasto
1.	Ponadpodstawowe	69,7	67,2	45,4	68,6
2.	Podstawowe i niepełne	30,3	32,8	54,6	31,4

Poziom wykształcenia badanej grupy był wyższy w porównaniu z danymi GUS, według których wykształcenie podstawowe i niepełne miało 54,6% mieszkańców wsi i zbliżony do wskaźnika dotyczącego mieszkańców miast (31,4%). Wśród badanych mieszkańców wsi 1/4 posiadała wykształcenie rolnicze. W grupie rolników prawie połowa prowadzi gospodarstwa rolne bez żadnego przygotowania w tym zakresie.

Tabela 9

Odsetek badanych według kierunków wykształcenia

Lp.	Kierunek wykształcenia	mieszkańcy wsi	rolnicy
1.	Rolnicze	26,5	53,8
2.	Nierolnicze	73,5	46,2

Poziom wykształcenia mieszkańców wsi, w tym rolników, jest niski, chociaż na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że w porównaniu do badań GUS z 1995 r. wykazuje tendencję rosnącą. Kierunki wykształcenia mieszkańców wsi nie zawsze są zgodne z wykonywaną przez nich pracą. Dotyczy to zwłaszcza rolników, z których znaczna część prowadzi gospodarstwo nie posiadając żadnych kwalifikacji zawodowych. Konieczna jest zmiana tego stanu.

Potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi

Wśród badanych mieszkańców dwunastu wsi brak zainteresowania zdobyciem lub podwyższeniem kwalifikacji zawodowych wyraziło aż 71,4% respondentów. Tylko około 30% respondentów zadeklarowało potrzebę zdobycia lub podwyższenia kwalifikacji, przy czym prawie wszyscy chcieliby uzyskać kwalifikacje pozarolnicze, przy czym wiek respondentów jest głównym czynnikiem wpływającym na wykazywanie potrzeb edukacyjnych (tabela 10). Wyraźnie sformułowane potrzeby dalszego kształcenia się wystąpiły wśród ludzi młodych, do 30 roku życia. Zainteresowania edukacyjne mieszkańców wsi obniżają się wraz ze wzrostem wieku badanych. W przedziale 31-40 lat prawie połowa badanych okazała potrzeby edukacyjne, a w grupie powyżej 46. roku – tylko 5,1%. We wszystkich grupach wiekowych zdecydowana większość respondentów chciałaby zdobyć kwalifikacje pozarolnicze.

Tabela 10

Badani mieszkańcy wsi według potrzeb edukacyjnych i wieku
(odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	Wiek badanych (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	>46
1.	Brak zainteresowania	21,2	53,5	65,4	78,8	94,9
2.	Zdobycie kwalifikacji rolniczych	3,3	2,0	4,2	1,7	0,1
3.	Podwyższenie kwalifikacji rolniczych	3,3	4,2	3,7	3,0	1,2
4.	Zdobycie kwalifikacji pozarolniczych	72,2	40,3	26,7	16,5	3,8

W badanych gminach wystąpiło zróżnicowanie potrzeb i chęci mieszkańców odnośnie dalszego kształcenia. Potrzebę taką zadeklarowało od 55,6% mieszkańców gminy Płoskinia do 13% gminy Brzozie. Zdecydowana większość wyraziła potrzebę zdobycia kwalifikacji pozarolniczych. W niektórych gminach było, co prawda niezbyt duże, zainteresowanie zdobyciem lub podwyższeniem kwalifikacji rolniczych (Marianowo – 11,7%).

Tabela 11

Wybór typu szkoły (formy pozaszkolnej) przez mieszkańców wsi
(odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Formy szkolne:			
	– szkoła zasadnicza	2,2	1,2	4,1
	– 5-letnie technikum	5,6	7,7	2,0
	– 3-letnie technikum	12,8	11,9	14,7
	– szkoła policealna	7,4	6,3	9,1
	– szkoła wyższa	24,2	28,6	16,2
	– studia podyplomowe	6,7	9,8	1,0
2.	Forma pozaszkolna:			
	– kurs kwalifikacyjny	41,1	34,5	52,9

Z ankietowanych mieszkańców wsi, którzy chcieliby podwyższyć lub zdobyć nowe kwalifikacje, ponad połowa wybrałaby formy szkolne. Preferowanym typem jest szkoła wyższa i technikum na podbudowie szkoły zasadniczej. Ponad 40% badanych wybrałoby kurs kwalifikacyjny – jako jedyną możliwą do zaakceptowania formę kształcenia pozaszkolnego.

Przeciętnie ponad połowa respondentów (56,2%) wybrałaby kształcenie w systemie zaocznym, dotyczy to zwłaszcza mieszkańców wsi gminnych. We wsiach peryferyjnych trochę więcej wskazań (62,1%) uzyskał system stacjonarny (wieczorowy). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyło się kształcenie eksternistyczne (6,6%).

Tabela 12

Wybór kierunku kształcenia przez mieszkańców wsi
(odsetek badanych)

Lp.	Kierunek kształcenia	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Rolnictwo	10,7	13,2	5,7
2.	Handel i usługi	25,4	17,8	41,4
3.	Ekonomika	12,5	15,5	6,4
4.	Mechanika, elektronika	16,9	17,1	16,4
5.	Budownictwo	10,7	5,8	20,7
6.	Przetwórstwo spożywcze	4,2	3,1	6,4
7.	Inne	19,6	27,5	3,0

Prawie 90% ankietowanych mieszkańców wsi wybrało kształcenie w zawodach nierolniczych. Największą popularnością cieszyły się kierunki związane z handlem i usługami (25,4%) oraz mechaniczno-elektroniczne (16,9%).

Potrzeby edukacyjne rolników

Wśród respondentów – rolników aż 41,3% właścicieli gospodarstw rolnych we wsiach gminnych i 48,9% w peryferyjnych nie miało przygotowania do prowadzenia gospodarstwa. Zaskakująca jest bardzo duża liczba osób, które chociaż prowadzą gospodarstwa rolne bez przygotowania, nie odczuwają żadnej potrzeby zdobycia kwalifikacji. **Ponad 3/4 badanych właścicieli gospodarstw nie odczuwało żadnych potrzeb edukacyjnych.** Zdobyć lub podwyższyć kwalifikacje rolnicze chciałoby tylko 10,3% rolników, a pozarolnicze 13,4%. Nie ma zbyt dużych różnic w odpowiedziach rolników ze wsi gminnych i peryferyjnych.

Odpowiedzi rolników w poszczególnych gminach były zróżnicowane. Najgorsza sytuacja była w gminie Mirów, gdzie chęć zdobycia lub podwyższenia kwalifikacji wyraziło tylko 7,6% rolników, a najlepsza w gminach Marianowo (47,6%) oraz Płoskinia (42,4%). W gminie Baboszewo wśród ankietowanych było najwięcej rolników i prawie 75% z nich miało przygotowanie szkolne lub kursowe do prowadzenia gospodarstwa, a mimo to 16,5% zadeklarowało chęć podwyższenia kwalifikacji rolniczych. W tych trzech gminach dość dużo respondentów chciałoby uzyskać kwalifikacje pozarolnicze. Wskazuje to, że rolnicy

planują zmianę źródła utrzymania na pozarolnicze lub poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodu przy kontynuowaniu pracy w gospodarstwie rolniczym.

Tabela 13

Badani rolnicy według potrzeb edukacyjnych i wieku (odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	Wiek badanych (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	>46
1.	Brak zainteresowania	10,5	55,5	59,7	77,9	94,3
2.	Zdobycie kwalifikacji rolniczych	5,3	7,8	9,0	2,6	0,4
3.	Podwyższenie kwalifikacji rolniczych	10,5	13,3	9,0	6,2	2,8
4.	Zdobycie kwalifikacji pozarolniczych	73,7	23,4	22,3	13,3	2,5

Najmniej zainteresowani zdobywaniem lub podwyższaniem swoich kwalifikacji byli rolnicy, którzy ukończyli 40 lat. W pozostałych grupach wiekowych najczęściej chętnych, co jest zrozumiałe, wystąpiło u ludzi młodych do 21 lat. Zdobyciem lub podwyższeniem kwalifikacji rolniczych jest zainteresowanych 21,1% rolników w wieku 22-30 lat oraz 18% w wieku 31-40 lat. Najwięcej chętnych byłoby jednak do zdobycia kwalifikacji pozarolniczych.

Tabela 14

Wybór formy kształcenia przez rolników (odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Formy szkolne:			
	– szkoła zasadnicza	0,7	0,0	1,9
	– 5-letnie technikum	2,8	4,4	0,0
	– 3-letnie technikum	17,4	12,2	26,4
	– szkoła policealna	9,0	7,8	11,3
	– szkoła wyższa	13,8	16,7	9,4
	– studia podyplomowe	5,6	7,8	1,9
2.	Forma pozaszkolna:			
	– kurs kwalifikacyjny	50,7	51,1	49,1

Ponad połowa rolników chcących zdobyć kwalifikacje wybrałaby kurs kwalifikacyjny. Jeżeli chodzi o kształcenie szkolne, to wybierający je planowali podwyższenie kwalifikacji w trzyletnim technikum (na podbudowie szkoły zasadniczej), które we wsiach peryferyjnych wybrałby co trzeci rolnik, lub na studiach.

Analiza potrzeb edukacyjnych w skali lokalnej (gmina, wieś) jest szczególnie ważna dla organizatorów kształcenia. Większość badanych rolników, z wyjąt-

kiem gminy Marianowo, zdecydowanie wybrałaby **kurs kwalifikacyjny**. Nieco mniejsze było zainteresowanie formami szkolnymi, w których najczęściej wskazywano **trzyletnie technikum i studia** w szkole wyższej.

Spośród trzech systemów kształcenia dorosłych zdecydowanie największą popularnością wśród wszystkich respondentów-rolników cieszył się system **zaoczny** (66,4%), najmniejszą zaś eksternistyczny (9,7%). Widać było również zróżnicowanie regionalne. Z analizy wypowiedzi rolników w poszczególnych gminach wynika, że 75% badanych rolników z gminy Mirów chciałoby skorzystać ze stacjonarnego (wieczorowego) systemu kształcenia, 90% rolników z gminy Brzozie preferuje kształcenie zaoczne, a 40% rolników z gminy Krośnice chciałoby zdobyć lub podwyższyć kwalifikacje w systemie eksternistycznym. Są to niezwykle istotne informacje dla lokalnych organizatorów kształcenia. Sukces ich działań będzie zależał m.in. od tego w jakim stopniu odpowiedzą na zapotrzebowanie potencjalnych odbiorców.

Tabela 15

Wybór kierunku kształcenia przez rolników (odsetek badanych)

Lp.	Kierunek kształcenia	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Rolnictwo	28,0	32,5	19,0
2.	Handel i usługi	24,8	22,8	28,6
3.	Ekonomika	9,6	12,0	4,7
4.	Mechanika, elektronika	9,6	8,4	11,9
5.	Budownictwo	6,4	3,6	11,9
6.	Przetwórstwo spożywcze	2,4	3,6	–
7.	Inne	19,2	17,1	23,9

Dane zawarte w tabeli 15 dotyczą tylko tych rolników, którzy zgłosili potrzeby edukacyjne (23,7%). Tylko nieco ponad 1/4 z nich chciałaby zdobyć lub podwyższyć kwalifikacje rolnicze. Pozostali wybierali zawody nierolnicze, których zdobycie umożliwiłoby uzyskanie dodatkowego źródła dochodu lub zmianę zatrudnienia. Około 25% osób zgłosiło chęć zdobycia kwalifikacji w zakresie handlu i usług. W wyborze kierunków kształcenia zarysowały się różnice w preferencjach mieszkańców wsi gminnych i peryferyjnych.

Porównanie potrzeb edukacyjnych mieszkańców wsi i rolników

Analizując przedstawione wyniki badań potrzeb i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi, w tym wyodrębnionej grupy rolników, należy podkreślić niewielką liczbę osób artykułujących te potrzeby. Aż 71,4% mieszkańców wsi i 76,3% rolników nie zgłosiło żadnych potrzeb w zakresie kształcenia. Miał na to wpływ na pewno skład wiekowy badanej grupy, w której dominowali ludzie starsi. Porównaw-

cze zestawienie potrzeb edukacyjnych w rozbiciu na grupy wiekowe wszystkich badanych i wyodrębnionej grupy rolników przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16

**Respondenci według potrzeb edukacyjnych i wieku
(odsetek badanych)**

Lp.	Wyszczególnienie	Wiek badanych (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	>46
1.	Brak potrzeb edukacyjnych					
	– mieszkańcy wsi	21,2	53,5	65,4	78,8	94,5
	– rolnicy	10,5	55,5	59,7	77,7	94,3
2.	Zdobycie lub podwyższenie kwalifikacji rolniczych					
	– mieszkańcy wsi	6,6	6,2	7,9	4,7	1,3
	– rolnicy	15,8	21,1	18,0	8,8	3,2
3.	Zdobycie kwalifikacji pozarolniczych					
	– mieszkańcy wsi	72,3	40,3	26,6	16,5	3,2
	– rolnicy	73,7	23,4	22,3	13,3	2,5

Młodszy respondenci zgłaszali potrzeby, przede wszystkim dotyczące zdobycia kwalifikacji pozarolniczych. Dotyczyło to zarówno wszystkich badanych mieszkańców wsi, jak i wyodrębnionej grupy rolników.

Z analizy danych zawartych w tabeli 8 widać pewne różnice w potrzebach wszystkich badanych mieszkańców wsi w porównaniu z wyodrębnioną grupą rolników. Ci pierwsi preferują kształcenie szkolne, podczas gdy rolnicy – kursowe. Obydwie grupy wybrałyby, w większości, zaoczny system kształcenia o kierunku nierolniczym.

Tabela 17

Zestawienie potrzeb edukacyjnych respondentów (odsetek badanych)

Lp.	Kierunek wykształcenia	mieszkańcy wsi	rolnicy
1.	Forma kształcenia:		
	– szkolne	58,9	49,3
	– kursowe	41,1	50,7
2.	System kształcenia:		
	– stacjonarny	37,2	23,9
	– zaoczny	56,2	66,4
	– eksternistyczny	6,6	9,7
3.	Kierunek kształcenia:		
	– rolnicze	10,7	28,0
	– nierolnicze	89,3	72,0

Z przedstawionych danych wynika, że konieczne są działania zmierzające do rozbudzenia potrzeb oraz motywacji i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi, w tym zwłaszcza rolników. Analiza potrzeb edukacyjnych wskazuje obszary, na których powinna się koncentrować działalność samorządów, szkół oraz placówek prowadzących kształcenie i dokształcanie dorosłych dla potrzeb rozwoju obszarów wiejskich, a także służb rolniczych – prowadzących działalność o charakterze motywacyjnym i informacyjnym.

Zakończenie i wnioski

Analiza: wypowiedzi ankietowych respondentów pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków i postulatów

1. **Poziom wykształcenia** mieszkańców wsi był nieco wyższy niż rolników. Wykształcenie ponadpodstawowe miało 69,7% mieszkańców wsi, a rolników – 67,2%. Niepokoi fakt, że prawie 1/3 badanych miała wykształcenie podstawowe lub niepełne podstawowe, i że byli wśród nich ludzie młodzi. Poziom wykształcenia wykazał zróżnicowanie w zależności od regionu – województwa oraz od lokalizacji wsi – był wyższy we wsiach gminnych.
2. **Kierunki wykształcenia** mieszkańców wsi określone odsetkiem osób z wykształceniem rolniczym i nierolniczym kształtują się jak 1:3. W odniesieniu do grupy rolników wskaźnik ten wynosi prawie 1:1. Oznacza to, że około 50% rolników prowadziło gospodarstwa rolne bez formalnego przygotowania w tym zakresie. Wskaźniki te były zróżnicowane w zależności od wieku badanych i miejsca zamieszkania.
3. **Potrzeby edukacyjne** respondentów są niewielkie. Ponad 71% badanych mieszkańców wsi, a ponad 76% w odniesieniu do wyodrębnionej grupy rolników, nie zgłosiło żadnych potrzeb edukacyjnych. Potrzeby młodych mieszkańców wsi, w tym rolników, były większe i dotyczyły głównie zdobycia kwalifikacji pozarolniczych. Najczęściej wskazywano na handel i usługi – 25,4%, mechanikę i elektronikę – 16,9% oraz budownictwo – 10,7%. Rolnictwo wskazało 10,7% badanych. Potrzeby były zróżnicowane w zależności od regionu i lokalizacji wsi. Preferowaną formą zdobywania (podwyższania) kwalifikacji zawodowych był kurs kwalifikacyjny, a systemem – kształcenie zaoczne.
4. Obecny system oświatowy nie w pełni zaspokaja potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi, w tym rolników. **Kształcenie dorosłych** odgrywa w nim zbyt małą rolę. Konieczne jest wprowadzenie zmian systemowych w kształceniu ustawicznym, zarówno w oświacie szkolnej, jak i pozaszkolnej. Zmiany te powinny zmierzać w kierunku otwartości, dostępności i elastyczności systemu, drożności kształcenia oraz porównywalności uzyskiwanych kwalifikacji i możliwości ich uzupełniania. Zbyt uboga jest oferta dotycząca zdobywania lub podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników (mieszkańców wsi) ze

strony szkół (głównie szkoły dla młodzieży) oraz ODR i RCD (głównie krótkie formy doskonalenia zawodowego). Podwyższenie poziomu wykształcenia mieszkańców wsi wymaga ścisłej współpracy różnych placówek oświatowych oraz doradczych.

5. Wyniki badań potrzeb i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi wskazują obszary, na których powinna się koncentrować działalność samorządów, szkół oraz placówek prowadzących kształcenie i doksztalcanie dorosłych dla potrzeb rozwoju obszarów wiejskich. Również dla służb doradczych jest to istotny kierunek działalności, sprowadzający się do udzielania pomocy rolnikom i innym mieszkańcom wsi w zdobyciu informacji o formach, kierunkach i możliwościach kształcenia, w dokonaniu wyboru i osiągnięciu celu – zdobyciu kwalifikacji zawodowych poprzez organizowane kursy, szkolenia itp. Niezbędna jest aktywna działalność popularyzatorska i doradztwo edukacyjne w zakresie upowszechniania informacji o korzyściach wynikających z posiadania kwalifikacji zawodowych i możliwościach ich uzyskania.
6. Wyniki badań poziomu wykształcenia i potrzeb edukacyjnych mieszkańców obszarów wiejskich wyraźnie wskazują na duże zróżnicowania regionalne. Dlatego konieczne są bardziej szczegółowe opracowania regionalne, prowadzące do stworzenia **wojewódzkich (regionalnych) systemów kształcenia ustawicznego dla potrzeb wsi i rolnictwa**. Byłoby to zgodne z założeniami reformy administracyjnej państwa, według której samorząd województwa określa strategię i prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się m.in. wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli. **Aktywizowanie mieszkańców obszarów wiejskich poprzez oświatę** wymaga określenia potrzeb edukacyjnych oraz przygotowania ofert szkoleniowych w skali regionalnej i lokalnej. Oświata na obszarach wiejskich musi uwzględniać zarówno specyfikę wynikającą z ich wielofunkcyjności, jak i potrzeb zrównoważonego rozwoju. Oznacza to potrzebę współdziałania wielu instytucji w celu ukształtowania systemów otwartych na potrzeby lokalnych rynków pracy, umożliwiających mieszkańcom wsi zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych, zwiększających ich szanse na zatrudnienie.
7. Proces rozwoju wsi i restrukturyzacji rolnictwa w dostosowaniu do wymogów Unii Europejskiej, będzie realizowany głównie przez młodych rolników. Tempo tych przemian i ich skuteczność będzie w olbrzymim stopniu warunkowane uruchomieniem kapitału intelektualnego tej grupy. Dlatego też rozbudzenie potrzeb i aspiracji do zdobywania wiedzy oraz stworzenie warunków do spełnienia tych aspiracji jest wyzwaniem warunkującym cywilizacyjny poziom rozwoju polskiej wsi i rolnictwa. Stawia to przed KCDRRiOW kolejne wyzwanie, jakim jest udział w przygotowaniu założeń systemu kształcenia, doksztalcania i doskonalenia rolników i innych mieszkańców

wsí. System ten, opracowany przez zespół ekspertów powołanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, powinien mieć rangę **narodowego programu podnoszenia kwalifikacji zawodowych mieszkańców wsi**.

8. Problem kwalifikacji zawodowych rolników staje się bardzo istotny w związku z dążeniem Polski do Unii Europejskiej. Warunkiem niezbędnym do korzystania z bezpośredniego wsparcia finansowego z UE na rozwój i modernizację gospodarstwa jest posiadanie przez właściciela kwalifikacji rolniczych. Poziom tych kwalifikacji zostaje określony w ramach polityki danego kraju. Konieczne jest opracowanie systemowe, które pozwoliłoby rolnikom nie posiadającym wykształcenia rolniczego na uzupełnienie go, w krótkim czasie, do poziomu umożliwiającego korzystanie ze wsparcia finansowego, a długofalowo przygotowanie systemu uzupełniania wykształcenia, aktualizacji wiedzy i podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników.

MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI

POTRZEBY W EDUKACJI MIESZKAŃCÓW WSI

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w 2001 roku przez Dział Oświaty i Współpracy Naukowej Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie. Teren badań stanowiło 12 wsi. Przedmiotem badań był poziom i kierunki wykształcenia oraz potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi, w tym wyodrębnionej grupy rolników. Źródłem informacji były wypowiedzi ankietowe uzyskane od 2016 respondentów. Prawie 70% badanych mieszkańców wsi miało wykształcenia ponadpodstawowe. Wykształcenie rolnicze miało ponad 1/4 respondentów. Zidentyfikowane potrzeby edukacyjne były niewielkie. Zgłosiło je około 30% mieszkańców wsi.

W zakończeniu artykułu sformułowano szereg wniosków i postulatów pod adresem osób i instytucji, szczebla krajowego, regionalnego i lokalnego, zajmujących się działalnością edukacyjną na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa.

MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI

NEEDS IN THE EDUCATION OF RURAL INHABITANTS

SUMMARY

The article presents the results of research done in 2001 by the Department of Education and Scientific Co-operation of National Advisory Centre for Agriculture and Rural Development in Brwinow. The research was conducted in 12 villages. The survey is based on 2016 filled questionnaires. The subject of the research was to evaluate the level and areas of education and the educational needs were low. They were expressed by near 30% of rural dwellers.

Finally there are conclusions and proposals for people and institutions operating on country, regional and local, dealing with education for agriculture and development of rural areas.